

СЕКЦІЯ 1. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Однорог М.А.

*кандидат економічних наук, доцент,
докторант відділу теорії економіки і фінансів*

*Науково-дослідний фінансовий інститут
ДННУ «Академія фінансового управління»
Міністерства фінансів України
м. Київ, Україна*

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

Безперервне вдосконалення та еволюційний розвиток є найважливішими характеристиками будь-якої економічної системи. Навіть у разі прояву структурних диспропорцій в економічній системі, що не дозволяє їй розвиватися далі, перехід до нової моделі також можна розглядати як етапи її еволюції. Однак, незважаючи на зміни, що відбуваються в системі в умовах перехідної економіки, основні суб'єкти господарювання, органи державного регулювання та споживачі залишаються, по суті, тими ж самими, змінюються лише інституційні умови їх взаємодій. Таким чином, розвиток економічних систем можна розглядати як безперервний процес інституційних перетворень у господарському механізмі. Зазначений підхід, на нашу думку, дозволить не тільки розширити розуміння тонкощів функціонування і еволюції економічних систем, але і сформулювати теоретично обґрунтований комплекс інструментів інституційних перетворень господарського механізму.

Будь-економічний механізм, на нашу думку, слід розглядати як складну структуру взаємопов'язаних і взаємодіючих економічних елементів і явищ, що забезпечують процес досягнення заданої або невизначеної господарської мети, в рамках і під керуванням (регулюючим впливом економічної системи) [1, с. 67]. Таке визначення дозволяє підійти до трактування поняття з структурної та функціональної точок зору одночасно, тобто виявити наявність чітко організованої структури механізму, що реалізує конкретні функції.

З метою уточнення об'єкта дослідження, на наш погляд, актуальним стає формування класифікаційних ознак і виділення конкретних видів економічних механізмів. Ідеальним варіантом стало б створення класифікації, заснованої на одновимірних характеристиках, що не допускає перехрещення виділених ознак та видів, однак у зв'язку зі складністю та багатовимірністю об'єкта

дослідження чіткого дотримання цієї умови домогтися неможливо, хоча й варто розглядати його в якості ідеального, але все-таки відірваного від реальності.

Однією з найбільш цікавих ознак класифікації економічних механізмів з точки зору інституціональної теорії є ступінь залученості людини в здійснюваний процес [2, с. 21]. За цим критерієм можна виділити детерміновані і стохастичні економічні механізми, перші з яких хоча і можуть бути створені людиною, але реалізують свої функції в абсолютно автономному – автоматичному режимі. В якості прикладу такого економічного механізму можна привести систему вбудованих стабілізаторів бюджетно-податкової політики держави, при функціонуванні якої автоматично призначаються і скасовуються допомоги по бідності, а також плаваюча ставка оподаткування, яка залежить від рівня доходів економічного агента. Вони взаємодіють таким чином, що державна фіскальна політика реалізується абсолютно передбачувано і прозоро. Із зворотного боку є стохастичні економічні механізми, засновані на необхідному участі людини в здійсненні відповідного процесу. Часто нерациональне, суперечливе, а часом і опортуністична поведінка контрагентів в економічній системі, а також сама можливість такої поведінки, багаторазово збільшують ступінь невизначеності, непрозорості і ризику здійснення економічного процесу. У зв'язку з цим більшість економічних механізмів у сучасному господарстві вимагають участі людини як у якості об'єкта або суб'єкта діяльності, так і в ролі контрольного або наглядового органу. Прикладом може послужити економічний механізм соціального забезпечення військовослужбовців, у ході функціонування якого людина виступає і суб'єктом, і об'єктом економічних впливів, а також забезпечує інституційний контроль над цим процесом.

Схожою класифікаційною ознакою, що враховує дії людини в системі є ступінь її втручання у створення економічного механізму. З цієї точки зору економічні механізми можна розділити на штучні і природні. Штучні економічні механізми розробляються і формалізуються людьми з метою забезпечення необхідних економічних взаємодій або досягнення якоїсь певної мети. В умовах позаекономічного й економічного примусу, наявних і в капіталістичній, і в змішаній економічних системах, частка штучних економічних механізмів серед їх загальної множини дуже істотна. В якості прикладів можна назвати механізм функціонування фондової біржі і кредитно-грошову політику, здійснювану центральним банком країни. Обидва цих механізму, хоча і засновані на природних законах ринку, створені і формалізовані людьми для забезпечення обороту грошової маси і контролю над її величиною. Природні економічні механізми формуються без участі людини, на основі процесів самоорганізації, і в порівнянні з штучними механізмами часто мають значно більший ефект. Найбільш яскравим прикладом природного економічного механізму виступає ринковий механізм (спонтанний порядок), де

службовець виступає основою функціонування всієї економіки ринкового типу. В ринкових відносинах людина переслідує лише власну вигоду, причому часто вона невидимою рукою направляє до мети, яка зовсім не входила в її наміри. Переслідуючи власні інтереси, людина часто більш дієвим чином служить інтересам суспільства. Таким чином, людина, що виступає агентом або суб'єктом інституційного механізму, не є його творцем, хоча і може формалізувати норми і правила інституту. У цьому полягає основний ознака природного економічного механізму.

По комплексності виділяють прості і комплексні економічні механізми, що відрізняються кількістю залучених агентів і організацій, а також складністю інституційних взаємозв'язків [3, с. 45]. З урахуванням часового виміру економічні механізми можуть бути стратегічними, тактичними й оперативними. Виділяючи різні рівні управлінської ієрархії. Економічні механізми можна класифікувати на державні, регіональні та місцеві. Досліджуючи призначення механізму, доцільно виділяти функціонально-однорідні, змішані і специфічні. З урахуванням масштабів функціонування економічного механізму їх поділяють на загальні, родові, одиничні, локальні, спеціальні.

Таким чином, велика класифікація економічних механізмів не обмежується тільки представленими вище видами. Введення нових класифікаційних ознак дозволить класифікувати економічні механізми нескінченно довго [4, с. 16]. Необхідність виділення зазначених типів економічних механізмів обумовлена метою та завданнями дослідження.

Складна структура економічного механізму, в свою чергу, представлена інституційними суб'єктами та організаціями, що вступають у відносини і її формують. Організація є найважливішим поняттям інституційної економіки і являє собою об'єднання інституціональних агентів у вигляді оформленої частини інституційного суб'єкта. Будь-який економічний агент, стаючи інституційним, тобто потрапляючи в організацію, відкриває для себе доступ до обширної інформаційної бази, недоступної при незалежному функціонуванні. Завдяки цьому організація як суб'єкт інституційного механізму виконує, передусім, функцію інституціоналізації відносин між агентами.

Інституціональний механізм – це сукупність організаційної та інституціональної структур економічного механізму, що включає в себе як окремі організаційні елементи, так і інституційні умови та особливості їх взаємодії. Іншими словами, інституціональний механізм – це одночасно сам економічний механізм, його організаційна структура, способи узгодження дій його елементів, методи побудови, зовнішні умови функціонування і інші інституційні фактори і явища його внутрішнього і зовнішнього середовища [5, с. 6].

Також особливо варто відзначити чітке визначення мети економічного процесу, забезпечуваного інституційним механізмом, оскільки саме від неї

залежить організаційна структура і весь комплекс інституційних внутрішніх і зовнішніх взаємодій. Саме інституціональний механізм містить і передає інформацію про напрямок руху економічного процесу і параметри його здійснення (початковий стан, мета, етапи та ін).

Також очевидно, що особливо високі темпи еволюції економічних систем спостерігаються в умовах кризи, коли господарський механізм і його інституціональні обмеження дають суттєві збої і економіка не здатна виконувати поставлені перед нею завдання. Саме в цей період трансформація окремих аспектів стає тим самим «зерном еволюції», здатним забезпечити вихід з кризи і довгостроковий економічний ріст.

На закінчення ми хотіли відзначити те величезне поле наукових досліджень, яке відкривається завдяки інституційного підходу у вивченні еволюції і трансформації економічних систем. Пошук «зерна еволюції» сучасної української та зарубіжних економічних систем, виявлення точок зростання вже неіснуючих економічних систем, визначення інституційних факторів, що обумовлюють розвиток світової економіки – є напрямки наших подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Алимов О.М., Даниленко А.І., Трегобчук В.М. та ін. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення : [монографія] / [О.М. Алимов, А.І. Даниленко, В.М. Трегобчук та ін.]. – К. : Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005. – 540 с.
2. Архиреев С. Институциональные преобразования и трансакционные издержки / С. Архиреев // Бизнес Информ. – 1998. – № 11. – С. 20-22.
3. Мельник А.Ф., Васіна А.Ю., Желюк Т.Л., Попович Т.М. Національна економіка : [навч. посіб.] / [А.Ф. Мельник, А.Ю. Васіна, Т.Л. Желюк, Т.М. Попович]. – К., 2011. – 463 с.
4. Шпикуляк О.Г. Концептуальні аспекти позиціонування рольових характеристик економічних інституцій та інститутів у методології наукового дискурсу / О.Г. Шпикуляк // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2012. – № 1(56). – С. 12-20.
5. Шобанін В.С. Значення інституцій у забезпеченні ефективного розвитку АПК / [В.С. Шобанін, О.В. Шобаніна, І.І. Червен] // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2011. – № 3(60). – С. 3-9.